

ПРОГРАМА "ВИБІР" ЯК МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Завацька Л. М.

У статті подаються аналітичні розвідки щодо створення умов виховання у дітей та молоді шкільного віку відповідальності за власне здоров'я та формування потреби адекватного вибору здорового способу життя засобами профілактичної програми "Вибір".

Ключові слова: виховання, діти, молодь, шкільний вік, здоров'я, здоровий спосіб життя, профілактика.

В статье предлагается аналитическое исследование создания условий для воспитания у детей и молодежи школьного возраста ответственности за собственное здоровье и формирования потребности адекватного выбора здорового способа жизни средствами профилактической программы "Выбор".

Ключевые слова: воспитание, дети, молодежь, школьный возраст, здоровье, здоровый образ жизни, профилактика.

The article presents analytical investigations into problems of creating educational conditions for bringing up responsibility for one's own health in children and youth and forming the need for adequate choice of a healthy lifestyle by means of the preventive program "Choice".

Key words: upbringing, children, youth, school age, health, healthy lifestyle, prevention.

Погіршення здоров'я населення в Україні викликає стривоженість у суспільства, яке все більше розуміє, що розв'язання гострих здоров'язберігаючих проблем потребує адекватної підготовки всіх верств населення і особливо дітей та молоді. При цьому слід долати традиційні уявлення людини, що власне здоров'я – це надбання самої людини. У сучасному суспільстві прослідковується безпосередній взаємозв'язок між індивідуальним і суспільним здоров'ям. Цей підхід визначає потребу в процесі формування здорового способу життя керуватись тим принципом, що, з одного боку, держава відповідає за здоров'я своїх громадян, а з іншого – громадянин відповідає за здоров'я своєї країни. Наразі найбільш пріоритетним є усвідомлення учнівською молоддю актуальності проблематики здоров'я та формування здорового способу життя заради себе особисто та майбутнього держави. Це пов'язано з тим, що Україна, на жаль, є європейським "лідером" у кількості наркозалежних та алкозалежних і хворих на ВІЛ/СНІД. І найбільшу тривогу викликає той факт, що вживають наркотики саме молоді люди. Перша спроба переважно припадає на вік 16–17 років. Виразно простежується зв'язок між зростанням споживання наркотиків і протиправною поведінкою підлітків і молоді. Самі неповнолітні також звертають увагу на доступність наркотичних речовин та їх легковажне ставлення не лише до спроби, а й до епізодичного вживання. Наркотик можна придбати у школі, у знайомих, на дискотеках. Більше того, ситуація складається таким чином, що підлітки отримують пряме "запрошення" спробувати наркотичні речовини, причому таке відбувається в школі або поблизу школи, а також у місцях громадського користування.

За даними всеукраїнського опитування, проведеного англійськими та українськими вченими, частка курців від усіх респондентів становила 57 % серед чоловіків та 10 % – серед жінок. У висновках дослідження наголошувалося: якщо не буде вжито ефективних заходів, то тютюн стане однією з головних причин збільшення рівня захворюваності населення та передчасної смертності в країні. У зв'язку з цим досить гостро постає нагальна потреба у прийнятті конкретних, практичних рішень і дій, які б дали можливість керувати здоров'ям підлітків і молоді. І першочерговим, за рівнем ефективності впливу на покращення стану здоров'я дітей, є створення умов для виховання у них почуття відповідальності за власне здоров'я, формування потреби відповідного вибору здорового способу життя.

Допомога дітям, підготовка їх до прийняття свідомих життєвих рішень можливі за умов створення сприятливого соціально-виховного середовища в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Саме через шкільну систему відбувається протидія багатьом суспільним викликам, включаючи наркотики та злочинність. Відповідно до освітнього середовища навчального закладу висувуються вимоги щодо покращення досягнень школярів. Однією з ключових є протидія наркоманії та ризикованої поведінки неповнолітніх. Школа як один з основних соціальних інститутів виступає: основним освітнім полігоном; основним місцем соціальної комунікації дітей; добре оснащеною для проведення програм

профілактики; ефективним середовищем у попередженні вживання наркотиків та іншої ризикованої поведінки; найкращою базою для впровадження профілактичних програм.

Проте в освітніх закладах відсутні фахівці, які б могли здійснювати якісно профілактичну роботу щодо зменшення відомих факторів ризику та посилення факторів захисту. Ця діяльність вимагає усвідомлення даної проблеми, знання її особливостей та фахових знань і умінь. А відтак, найбільш ефективно, на нашу думку, ця робота може проводитись у рамках спеціальної програми підготовленими фахівцями – соціальними педагогами.

Безперечно, означеним проблемам приділяють увагу дослідники різних галузей знань: психологи – М. Ю. Максимова, О. В. Савчук, О. Т. Чередниченко та ін.; соціальні педагоги – О. В. Безпалько, П. М. Гусак, А. Й. Капська, Т. А. Мартинюк; наркологи – А. Є. Лічко, Б. І. Сидоров та ін. Загалом у їхніх дослідженнях відзначається підвищення інтересу неповнолітніх до психоактивних речовин та ризикованої поведінки; визначені теоретичні основи антинаркотичної профілактичної роботи та особливості організації діяльності щодо формування здорового способу життя з дітьми та молоддю в умовах навчального закладу; аналізується зміст соціально-педагогічної роботи в закладах освіти та питання підготовки фахівців до організації профілактичної роботи щодо вживання алкоголю, тютюну і наркотиків та проявів ризикованої поведінки.

Мета статті полягає в аналізі змісту програми "Вибір" як моделі соціально-профілактичної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Результати різноманітних досліджень дозволяють стверджувати, що традиційна система освіти більшою мірою орієнтована на здобування знань та інформації, а формування життєвих умінь і навичок недостатнє, рівень підготовки дітей до самостійного життя не відповідає сучасним вимогам. Підліткам потрібні не лише знання, а й життєві навички, що допомагають робити життєвий вибір, досягати мети, коригувати поведінку, оцінювати ризики, зберігати і покращувати здоров'я та якість життя. Для ефективного охоплення дітей та підлітків такими освітніми послугами, на нашу думку, доцільно об'єднати зусилля школи та студентів – майбутніх соціальних педагогів. Для реалізації цієї ідеї нами розроблена профілактична програма "Вибір". Одним із важливих засобів реалізації програми є створення сприятливих умов і надання можливостей самій молоді проводити роботу з профілактики паління, вживання алкоголю, наркотиків серед майже ровесників або учнів, які мають вік молодших братів і сестер; залучатися до протидії поширенню ВІЛ/СНІДу й інших захворювань, що передаються статевим шляхом; до пропагування фізичної активності та здорового харчування, проводити роз'яснення про важливість збереження і зміцнення психічного здоров'я.

Програма складається з двох модулів. Перший модуль містить у собі теоретичний зміст основ профілактики; типи, методи та оцінку програм профілактики; ефективні технології навчання у профілактичній роботі; фактори ризику та захисту, стійкість щодо ризиків. Зміст цього модуля орієнтований на тренерів з метою занурення їх у інформаційний простір програми. Модуль поділений на 4 розділи. У першому розділі проводиться детальний аналіз здійснення профілактичної роботи в освітніх закладах. Багато шкіл беруть на озброєння стратегії, що не були достатньо досліджені і не мають доказів ефективності, що ставить під ризик бажані результати профілактики:

- інформація про небезпеку алкоголю та наркотиків сама по собі не має значного ефекту;
- короткотермінові підходи, разові презентації щодо алкоголю та наркотиків є неефективними.

Учні потребують послідовних та розширених програм профілактики;

- дієві програми профілактики навчають молодь навичок протидії наркотикам, формують норми протистоянь. Але ефект від цих програм зникає через два-три роки;

- програми, які проводяться на базі школи та мають тривалий ефект, включають або допоміжні сесії, або залучення батьків, громади, медійних засобів до формування протидії наркотичним засобам.

Важливо також сформувати у тренерів впевненість у тому, що теорія буде дієвою, якщо ґрунтуватиметься на доказах. Теорії відповідають на питання "що робити?" Розробники програм зазвичай опираються на одну з теорій, втім це не означає, що вони в усьому дотримуються однієї теорії. Вони можуть використовувати одразу декілька теорій, як-то: модель віри у здоров'я (Розенсток); теорія соціального навчання (Бандура); теорія обґрунтованої поведінки (Айзен та Фішбеін); теорія проблемної поведінки (Джессор); теорія цінностей (Рокич); теорія соціального контролю (Хірсчі). Теорії відрізняються концептуально, але можуть співпадати за певними позиціями. Важливо у підготовці тренерів, щоб обрана теорія відповідала результатам, до яких прагнуть автори. Другий розділ презентує метод п'яти кроків у плануванні та оцінці програм профілактики. Тенденції ефективності профілактичних програм у європейських країнах та США зорієтували нас на використання таких стратегій (типів) програм профілактики: загальна (універсальна) – спрямована на переважну кількість населення; вибіркова (селективна) – спрямована на категорії підвищеного ризику; персональна (індикативна) – спрямована на осіб, які перебувають у групі підвищеного ризику. Орієнтуючись на визначені типи програм профілактики реалізується метод п'яти кроків, що включає такі етапи:

1. Визначення потреб. Під час визначення потреб збирається та вивчається інформація щодо: потреб населення; наявних ресурсів; готовності громади до профілактичних заходів; наркотиків, поширених у громаді та середовищі; криміногенного стану; факторів ризику і захисту.

2. Мобілізація та створення ресурсів. Мобілізація наявних та створення нових ресурсів, відповідно до поставленої мети і завдань, включає наступні складові: кадрові ресурси; організаційні ресурси; фінансові ресурси; виховання та навчання.

3. Планування. Планування профілактичних заходів має відповідати визначеним потребам та включати: детальний план заходів; мету; завдання; методи; обрані профілактичні програми.

4. Реалізація. Реалізація профілактичних заходів включає: виконання компонентів плану; визначення та подолання потенційних перешкод.

5. Оцінювання. Процес оцінювання проведення профілактичних програм допомагає зрозуміти, що вдалось і що потребує вдосконалення та включає: визначення впливу програм та методів; визначення вразливих місць програми та методів. Оцінювання значно впливає на майбутнє планування. Результати оцінювання також мають використовуватись для вдосконалення та посилення профілактичних заходів.

Другий модуль є квінтесенцією програми "Вибір" і дозволяє у формі уроків донести до школярів базові знання про вплив наркотиків на людину не лише у фізичному, а й у емоційному, соціальному, економічному аспектах життя; формувати в учнів готовність до прийняття власних рішень, протистояти маніпуляціям та тиску з боку однолітків та старших, вміти дати опір насильству; навчити альтернативам щодо наркотиків та повноцінному життю без них. Найбільш ефективними є програми, у яких максимально використовуються інтерактивні методи навчання: мозковий штурм, обговорення, ігри, кооперативне навчання, рольова гра та репетиція, громадський сервіс (робота), залучення учнів. Більшість вказаних методів добре знайомі студентам з практичних, лабораторних та тренінгових занять при вивченні багатьох професійно орієнтованих навчальних курсів. Разом з тим, може бути певна специфіка застосування цих методів в ході проведення уроків з профілактики наркоманії, ВІЛ/СНІДу та злочинності у підлітковому середовищі. Зазначений модуль містить 10 уроків.

1. Альтернатива та вибір. Учні та тренери встановлюють відносини, що ґрунтуються на повазі та довірі. Учні отримують базову інформацію щодо програми "Вибір" та усвідомлюють важливість вибору. Даний урок є вступним, тому є дуже важливим, оскільки закладає фундамент для подальших успіхів.

2. Ризики. В ході даного уроку тренери мають закріпити інтерес та довіру учнів до профілактичної програми "Вибір" та до тренерів. Учні повинні усвідомити потенційну небезпеку ризиків для себе та зрозуміти, як ризик може вплинути на їх вибір.

3. Що ми знаємо про наркотики. Упродовж цього уроку тренери повинні уникати залякування учнів, натомість робити акценти на їх свідомому виборі, що ґрунтується на бажаних наслідках. Учні повинні усвідомити соціальні наслідки вживання наркотиків та сприймати тютюн і алкоголь як легалізовані, але такі ж шкідливі, як і заборонені наркотики.

4. Обережно – злочин. Мета даного уроку у формуванні в учнів свідомого ставлення до ризикованої поведінки, яка може призвести до кримінальної відповідальності або віктимізації.

5. ВІЛ/СНІД: виклик та подолання. В ході даного уроку тренери повинні допомогти учням зрозуміти основні шляхи поширення ВІЛ, обрати власну безпечну поведінку, навчитись толерантно ставитись до ВІЛ-позитивних людей та усвідомити значення стандартів прав людини в протидії ВІЛ-епідемії.

6. Поведінка в ситуаціях вибору. Завдання тренера в ході цього уроку допомогти учням зрозуміти особливості поведінки в кризових ситуаціях, усвідомити оптимальну ситуацію вибору поведінки та сформувати навички впевненої поведінки в кризі.

7. Твоє майбутнє. Свідомий вибір. В ході даного уроку завдання тренера допомогти учням усвідомити життєві пріоритети, перспективи, потенційні перешкоди на шляху до мрій та зв'язок між сьогоdnішнім вибором та власним майбутнім.

8. Норми поведінки. Учні розумітимуть поняття та сутність норм, усвідомлюватимуть, як норми інших людей можуть впливати на їх власний вибір та долю і можливість приймати рішення у власних інтересах.

9. Мої наміри та зобов'язання. Урок проводиться у формі запису інтерв'ю з учнем про його наміри та зобов'язання на майбутнє. Публічне проголошення інформації підсилює віру людини в те, що вона каже. Зобов'язання, які взяті перед людьми, підсилюють відповідальність тих, хто їх проголосив.

10. Святування. Суть святкування полягає в тому, щоб участь у програмі "Вибір" була пам'ятною та значущою, а також в тому, щоб підсилити ефект взятих зобов'язань та збільшити вірогідність успішного майбутнього учнів у їх дорослому житті.

Висновок. Таким чином, впровадження програми "Вибір" у закладах освіти є дієвою моделлю профілактичної роботи з дітьми та молоддю та ефективним засобом підвищення якості практичної професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери.

Література

1. Вакуленко О. Формування здорового способу життя / О. Вакуленко, Л. Жаліло, Н. Комарова, Р. Левін, І. Солоненко, О. Яременко. – К. : Український інститут соціальних досліджень, 2000. – 84 с.
2. Мостовий Ю. М. Епідеміологічні, соціально-психологічні та економічні аспекти куріння тютюну серед учнівської та студентської молоді міста Вінниці / Ю. М. Мостовий, О. М. Акчурін // Вісник ВДМУ. – 2001. – № 5. – С. 561–566.
3. Рябуха В. Вибір: профілактика наркоманії, ВІЛ/СНІДу та злочинності серед підлітків / В. Рябуха. – Чернігів : РВК "Деснянська правда", 2011. – 120 с.